

ЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ДІЄВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

М.К. Шапочка, Н.М. Костюченко
Сумський державний університет, м. Суми

У статті висвітлюються питання формування інституційного механізму сталого розвитку країни. Значна увага приділяється аналізу рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку. Також наголошується на доцільності використання певних інструментів екологічного управління залежно від рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку.

ВСТУП

На сьогодні економічна теорія і практика все гостріше стикаються з обмеженістю ресурсів з вичерпним характером невідновних природних ресурсів і недостатністю асиміляційних властивостей природи. Виснаження значної частини природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища викликає необхідність пошуку найбільш раціональних форм, методів та шляхів охорони та раціонального використання природних ресурсів з метою гарантування екологічно безпечного сталого розвитку. Реалії сучасної економіки демонструють, що ресурсний підхід до її розвитку, споживацьке ставлення до природних ресурсів, коли їхнє використання належить до економічної сфери, а охорона навколишнього середовища – до неекономічної, спричиняють незбалансований розвиток всієї еколого-економічної системи.

Проте для зміни техногенного типу розвитку економіки на сталий необхідне розроблення цілісного еколого-економічного підходу до економічного зростання. Такий підхід обумовлює розроблення еколого-економічних основ формування нового інституційного механізму сталого розвитку. Адже неможливо розробити нову політику без інституційних змін. Необхідні такі інституційні зміни, які б прискорили процеси соціально-економічного зростання в умовах обмеженості природних ресурсів і необхідності вирішення гострих екологічних проблем.

Інституційний механізм має принципове значення на шляху країни до сталого розвитку – він має виступати цементуючим та формуютьорюючим базисом для становлення засад сталого розвитку в країні.

Проблематика, пов'язана з інституційними перетвореннями у природно-ресурсному секторі, вже давно є предметом наукового пошуку в Україні. Особливо про це свідчать праці вітчизняних вчених Б. Данишилина, В. Трегобчука, М. Хвесика, В. Міщенко, С. Харічкова, З. Герасимчук, І. Вахович, В. Голяна, А. Олексюк, Т. Галушкіної, О. Шубалий, О. Амоші, Б. Буркинського та ін.

Проте недостатньо розробленими у науковому та практичному плані залишаються проблеми оцінки існуючої інституційної системи України, а також науково-інституційні основи сталого економічного розвитку з обов'язковим дотриманням вимог ресурсно-екологічної безпеки господарської діяльності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розгляд структури інституційного механізму сталого розвитку залежно від стадії розвитку етичного мислення суспільства та рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку.

Відповідно до зазначеної мети в роботі поставлено та вирішуються такі завдання:

- встановити взаємозв'язок стадій розвитку етичного мислення суспільства та рівнів розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку;
- встановити критерії розподілу територій за рівнем розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку;
- наголосити на зміні напрямку дій інституційного механізму сталого розвитку залежно від рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку;
- виокремити основні інструменти екологічного управління відповідно до рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, будь-який розвиток реалізується через систему механізмів. Так, задля досягнення цілей сталого соціо-еколого-економічного розвитку країни необхідне формування інституційного механізму сталого розвитку. Це вимагає застосування цілого ряду правових, організаційних та фінансово-економічних заходів. Більш того, ці заходи мають бути не поодиноким умонтуванням окремих норм та правил, а інтегрованою системою дій у вигляді форм, важелів, методів та способів, що являє собою інституційний механізм сталого розвитку [1].

Під інституційним механізмом сталого розвитку ми розуміємо сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів сталого розвитку та забезпечують погодження і коригування інтересів різних суспільних груп на шляху до збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку.

Для розуміння сутності інституційного механізму сталого розвитку, на наш погляд, важливе дослідження, проведене американським психологом Л. Колбергом з метою визначення логіки поведінки і моралі людей (див. 2; 3; 4; 5). Розглядаючи зазначене дослідження Л. Колберга стосовно інституційних питань досягнення сталого розвитку, ми дійшли наступних висновків. Відповідно до того, на якій стадії розвитку етичного мислення знаходиться суспільство взагалі та громадяни країни та відповідно на якому рівні розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку знаходиться країна, дієвим буде той чи інший інституційний механізм сталого розвитку країни (див. табл. 1). Тобто змінюватиметься напрямок дії інституційного механізму сталого розвитку, який матиме свій початок від зміни формальних інститутів або ж неформальних обмежень на шляху до сталого розвитку країни. У даному випадку потрібно говорити про односпрямованість чи різноспрямованість формальних та неформальних інститутів сталого розвитку.

Якщо в суспільстві недостатньо розвинені неформальні інститути сталого розвитку, ще не склалися традиції і норми поведінки, що відповідають принципам збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку, і суспільство продовжує йти техногенним шляхом розвитку, необхідне зміцнення ролі держави. У даному випадку населення країни знаходиться на першій стадії етичного мислення та на першій стадії розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку. Таким чином, необхідне формування формальних інститутів сталого розвитку. І з боку держави повинно бути організоване забезпечення виконання даних норм відповідними механізмами контролю та примушення. На даному етапі доцільно використовувати різні методи покарання за правопорушення. В даному випадку інституційний механізм сталого розвитку матиме свій початок від зміни формальних інститутів.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок стадій розвитку етичного мислення суспільства та рівнів розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку

Стадії розвитку етичного мислення суспільства за Л. Колбергом	Рівень розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку
<i>Передконвенційний рівень:</i> Стадія 1 – стадія «винагороди і покарання». Стадія 2 – стадія індивідуалізму і взаємовигоди	<i>1-й рівень:</i> неузгодженість та різноспрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку. Стадія 1 – стадія «покарання». Стадія 2 – стадія «винагороди»
<i>Конвенційний рівень:</i> Стадія 3 – стадія суспільного конформізму. Стадія 4 – стадія закону і правопорядку, або стадія соціальної системи	<i>2-й рівень:</i> узгодженість та односпрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку. Стадія 3 – стадія закону і правопорядку*
<i>Постконвенційний рівень:</i> Стадія 5 – стадія суспільного договору. Стадія 6 – стадія універсальних принципів	<i>3-й рівень:</i> превалювання неформальних інститутів сталого розвитку. Стадія 4 – стадія суспільного договору*
* Поєднання стадій 3 та 4 розвитку етичного мислення у стадію 3 розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку та стадій 5 та 6 розвитку етичного мислення у стадію 4 розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку обумовлене великою спорідненістю стадій розвитку етичного мислення щодо розуміння інституційних питань досягнення сталого розвитку	

Поступово можлива поява підприємців, які мислять у нових умовах, що усвідомлюють можливість подвійного виграшу від екологічно-безпечної діяльності. У такому разі суспільство переходить до другої стадії передконвенційного рівня розвитку етичного мислення – «стадія індивідуалізму та взаємовигоди», та другої стадії розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку і державі доцільно використовувати стимулюючі методи. У даному випадку інституційний механізм сталого розвитку також матиме свій початок від зміни формальних інститутів.

Кінцевою метою в цьому напрямі повинна стати четверта стадія розвитку етичного мислення та відповідно третя стадія розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку - «стадія закону і правопорядку», коли законодавство буде таким, що реально діє, і його дотримуються громадяни на основі внутрішньої зацікавленості. На даному етапі зростає роль неформальних інститутів сталого розвитку, а інституційний механізм сталого розвитку матиме свій початок від зміни неформальних інститутів. Формальні інститути у даному випадку матимуть однаковий напрямок розвитку з неформальними, що гарантує їх дієвість.

Розглядаючи стадію п'ять і шість постконвенційного рівня розвитку етичного мислення – «стадія суспільного договору» і «стадія універсальних принципів» – і відповідно стадію чотири розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку, потрібно звернути увагу на переважний вплив неформальних інститутів, які і визначають напрям політики в країні і суспільстві і таким чином окреслюють формальні рамки поведінки з метою досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку країни. Необхідно відзначити, що такий розвиток подій передбачає формування ефективної інституційної системи сталого розвитку. У даному випадку неформальні інститути підтримуються формальними інститутами з одним вектором розвитку, що значною мірою

знижує невизначеність і ризики у суспільстві. У даному випадку інституційний механізм сталого розвитку працює загалом за рахунок дієвих неформальних інститутів, а формальні інститути є лише відголоском неформальних. Останнє являє собою так званий «ідеальний стан», коли вже не потрібні жодні механізми впливу на суб'єктів: ані механізми примушення, ані стимулювання, ані контролю. Прикладом такого стану може слугувати історія Крестовоздвиженського Трудового Братства М.М. Неплюєва (див. 6).

З огляду на окреслене вище необхідно визначити критерії розподілу територій за рівнем розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку. Пропонуємо розглянути співвідношення кількості порушень законодавства із показником корупції в країні як критерій розвиненості інститутів сталого розвитку (див. табл. 2). Так, якщо має місце різноспрямованість та протиріччя формальних та неформальних інститутів, спостерігатиметься порушення законодавства та протиправні дії (рівень 1 розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку). Проте цей показник може бути значно зменшений за умови значного розвитку корупції в країні. Якщо ж матиме місце узгодженість та односпрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних дієвих інститутів, правопорушення спостерігатимуться вкрай рідко або їх взагалі не буде (рівні 2 та 3).

Таблиця 2 - Критерії розподілу територій за рівнем розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку

<p><i>Рівень 1</i> – неузгодженість та різноспрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку. <i>Стадія 1</i> – стадія «покарання» порушення → max корупція → min</p> <p>порушення → min корупція → max</p> <p>порушення → max корупція → max</p>	<p><i>Рівень 2</i> – узгодженість та односпрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку. <i>Стадія 3</i> – стадія закону і правопорядку</p> <p>порушення → min корупція → min</p>
<p><i>Рівень 1</i> – неузгодженість та різноспрямованість напрямку розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку. <i>Стадія 2</i> – стадія «винагороди» порушення ↓ значно зменшуються корупція → min</p>	<p><i>Рівень 3</i> – превалювання неформальних інститутів сталого розвитку. <i>Стадія 4</i> – стадія суспільного договору. «Ідеальний стан». Взагалі немає таких понять, як «корупція» та «порушення»</p>

Таблиця 3 – Інструменти екологічного управління згідно з рівнями розвитку етичного мислення та розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку

<p><i>Рівень 1, стадія 1:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – штрафи; – податки; – платежі; – обмеження на ринку; – екологічне страхування; – контроль з боку держави 	<p><i>Рівень 2, стадія 3:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – контроль з боку держави; – екологічна освіта
--	---

Продовження табл 3

Рівень 1, стадія 2: <ul style="list-style-type: none">- дотації;- гранти;- премії;- відшкодування;- субсидії;- податкові пільги;- кредити;- цінові механізми;- прискорена амортизація;- сприяння на ринку;- контроль з боку держави	Рівень 3, стадія 4: <p>не потрібні жодні механізми впливу.</p>
--	---

Таким чином, з огляду на можливість застосування різних інституційних механізмів сталого розвитку залежно від стадії етичного розвитку суспільства можна виокремити основні інструменти екологічного управління відповідно до рівня розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку (див. табл. 3).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що формування інституційного механізму сталого розвитку країни в сучасних умовах потребує комплексного підходу. Крім того, необхідно виважено підходити до використання інструментів екологічного управління відповідно до рівнів розвитку етичного мислення та розвиненості й узгодженості інститутів сталого розвитку країни.

З огляду на це перспективним напрямом подальших досліджень зазначеної проблеми має стати виокремлення дієвих механізмів впливу на ефективну зміну формальних та неформальних інститутів суспільства задля цілей досягнення сталого соціо-еколого-економічного розвитку країни.

SUMMARY

The issues of the forming of institutional mechanism for country's sustainable development are reviewed in the article. Much attention is paid to the analysis of the level of development of institutions for sustainable development. Also there is underlined the necessity to use the instruments of environmental management in accordance to the level of development of institutions for sustainable development.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексюк А.О. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності: Монографія.– Луцьк: Надтир'я, 2006. – 228 с.
2. Kohlberg L. Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization // (Ed.) Goslin D.A. Handbook of Socialization Theory and Research. Chicago, 1969.
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Kohlberg's_stages_of_moral_development
4. <http://www.aggelia.com/htdocs/kohlberg.shtml>
5. Костюченко Н.Н. Многонаправленность институциональных изменений на пути к устойчивому развитию // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2007. – № 1. – С 94-102.
6. Костюченко Н.Н., Авдасев В.Н. Гармония духовности и экономических целей: об удавшемся социально-экономическом эксперименте Н.Н. Неплюева и его сподвижников // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2003. – № 4. – С. 158-162.

Шапочка М.К., канд. екон. наук, доцент;
Костюченко Н.М., асистент

Надійшла до редакції 10 вересня 2008 р.